

“GLOBAL ILM-FAN VA INNOVATSIYALAR: FANLARARO TADQIQOTLAR VA ZAMONAVIY TEXNOLOGIYALAR”

Respublika ilmiy-amaliy konferensiyasi

publishers.uz

ZAMONAVIY IQTISODIYOTDA IQTISODIY O‘SISH KATEGORIYASINING NAZARIY- METODOLOGIK ASOSLARI VA SIFAT KO‘RSATKICHLARI TAHLILI

Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti

tayanch doktoranti Xomidova Kamola G‘olib qizi

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.22680779>

Kalit so‘zlar: iqtisodiy o‘shish, iqtisodiy o‘shish kategoriyasi, sifatli o‘shish, resurslar, innovatsiyalar, barqaror rivojlanish, moliyaviy resurslar.	Annotatsiya: Ushbu tezisda iqtisodiy o‘shish kategoriyasining mohiyati va mazmuni ilmiy nuqtai nazardan tahlil qilingan. Tezisda iqtisodiy o‘shish tushunchasi, uning klassik, neoklassik va zamonaviy nazariy yondashuvlari o‘rganilgan, shuningdek, o‘shishning miqdoriy va sifat jihatlari, resurslardan samarali foydalanish, ijtimoiy-iqtisodiy barqarorlik va moliyaviy resurslar bilan bog‘liqligi ko‘rsatib berilgan.
---	--

Kirish. Iqtisodiy o‘shish hozirgi sharoitda global va milliy iqtisodiy taraqqiyotning asosiy tushunchalaridan biri sifatida namoyon bo‘lmoqda. Mamlakat iqtisodiyotining barqarorligi, aholining turmush darajasi hamda ijtimoiy farovonlik ko‘rsatkichlari iqtisodiy o‘shish dinamikasi bilan chambarchas bog‘liqdir. Shu sababli iqtisodiy o‘shishning nazariy asoslari va amaliy mexanizmlarini o‘rganish nafaqat ilmiy doiralar, balki davlat boshqaruvi va moliyaviy tartibga solish tizimi uchun ham muhim ahamiyat kasb etadi.

Mazkur tezisning dolzarbligi shundan iboratki, zamonaviy iqtisodiy rivojlanish sharoitida iqtisodiy o‘shish faqat yalpi ichki mahsulot hajmining oshishi bilan cheklanmay, balki uning sifat jihatlari — ishlab chiqarish samaradorligi, innovatsion rivojlanish darajasi, barqarorlik hamda ijtimoiy-iqtisodiy natijalar bilan ham baholanadi. Shu nuqtai nazardan, iqtisodiy o‘shish kategoriyasining mohiyati va mazmunini chuqur ilmiy tahlil qilish iqtisodiy nazariyani rivojlantirish va amaliy qarorlar qabul qilishda muhim ilmiy-amaliy ahamiyatga ega.

“GLOBAL ILM-FAN VA INNOVATSIYALAR: FANLARARO TADQIQOTLAR VA ZAMONAVIY TEXNOLOGIYALAR”

Respublika ilmiy-amaliy konferensiyasi

publishers.uz

1-jadval¹ Iqtisodiy o‘shish nazariyalarining bosqichma-bosqich rivojlanishi

Bosqichlar	Davri	Asosiy namoyandalar	O‘shishning ustuvor manbai
I. Klassik bosqich	XVIII–XIX asrlar	A. Smit, D. Rikardo, T. Maltus	Yer, mehnat resurslari va kapital to‘planishi
II. Neoklassik bosqich	XX asr o‘rtalari	R. Solou, T. Svon	Kapital qurollanishi va eksogen texnologik progress
III. Endogen bosqich	XX asr oxiri	P. Romer, R. Lukas	Inson kapitali, bilimlar, Ar-Ge (R&D) va innovatsiyalar
IV. Zamonaviy bosqich	XXI asr	Milliy va xalqaro tadqiqotchilar	Sifatli o‘shish, raqamlashtirish va barqaror rivojlanish

Iqtisodiy o‘shishning nazariy asoslari turli iqtisodiy maktablar tomonidan har xil izohlangan. Klassik iqtisodchilar — A. Smit [1], D. Rikardo [2] va T. Maltuslar [3] iqtisodiy o‘shishni ishlab chiqarish omillarining (yer, kapital va mehnat) ko‘payishi bilan bog‘laganlar. Ularning fikricha, ishlab chiqarish jarayonida tabiiy resurslar hamda mehnat unumdorligining ortishi iqtisodiy o‘shishning asosiy manbai hisoblanadi. A. Smit iqtisodiy o‘shishni mehnat taqsimoti va erkin bozor mexanizmi faoliyati natijasi sifatida talqin etgan.

XX asr o‘rtalariga kelib, neoklassik iqtisodiy maktab vakillari — R. Solou [4] va T. Svon [5] iqtisodiy o‘shishni tahlil qilish jarayoniga texnologik taraqqiyot omilini kiritdilar. Ular iqtisodiy o‘shishni faqat kapital va mehnat hajmining oshishi bilangina emas, balki innovatsion rivojlanish bilan ham izohladilar. Solou modeli iqtisodiy o‘shishning barqarorligini ta‘minlash uchun samarali investitsiyalar, texnik yangiliklar hamda resurslardan oqilona foydalanish muhim ahamiyatga ega ekanligini asoslab berdi.

¹ Muallif ishlanmasi

“GLOBAL ILM-FAN VA INNOVATSIYALAR: FANLARARO TADQIQOTLAR VA ZAMONAVIY TEXNOLOGIYALAR”

Respublika ilmiy-amaliy konferensiyasi

publishers.uz

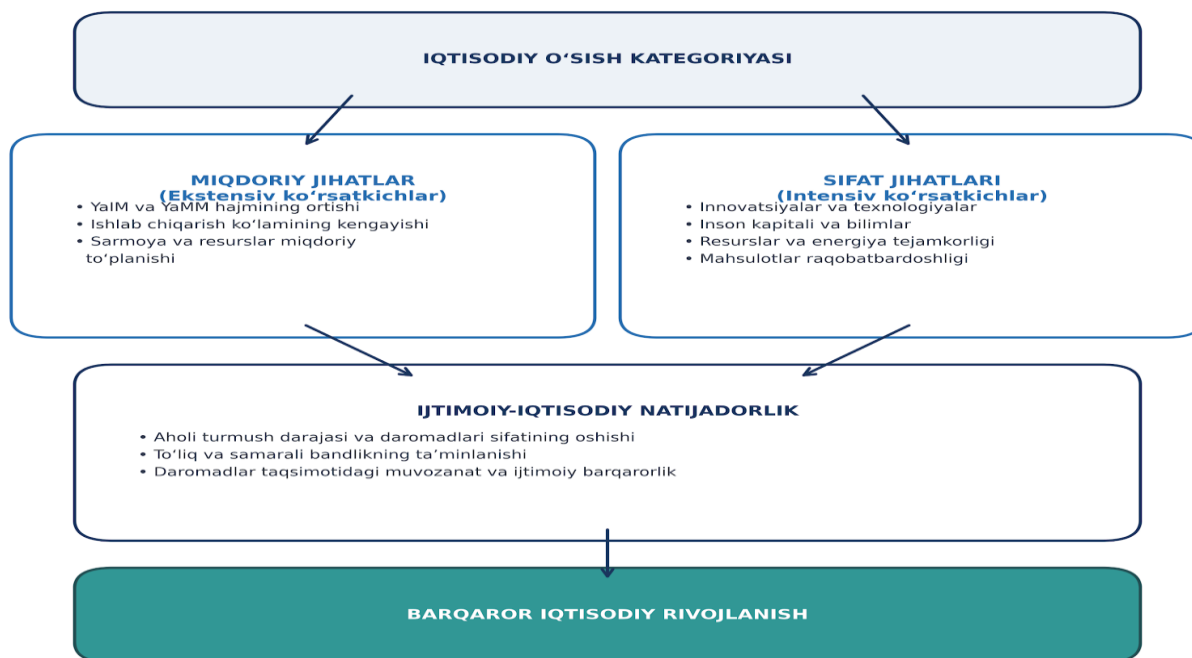
Keyingi bosqichda endogen iqtisodiy o'sish nazariyasi vakillari — P. Romer va R. Lukas[6] iqtisodiy o'sishning ichki manbalari sifatida inson kapitali, bilim, ta'lim va ilmiy-texnik taraqqiyot omillariga alohida e'tibor qaratdilar. Ularning fikriga ko'ra, iqtisodiy o'sishning eng muhim omili inson kapitaliga yo'naltirilgan investitsiyalar va innovatsion faoliyat hisoblanadi. Ushbu yondashuv iqtisodiy o'sish jarayonini bevosita inson resurslari bilan bog'lab, barqaror rivojlanishning intellektual asoslarini belgilab beradi.

O'lmasov va A.Vaxobovning o'zlarining "Iqtisodiyot nazariyasi" fanidan o'quv qo'llanmalarida Iqtisodiy o'sish hususida to'xtalib, uning mohiyatini quyidagicha yoritib berishgan: “Iqtisodiy o'sish iqtisodiyotning rivojlanishi, ya'ni hayotiy ne'matlar bo'lgan tovarlar va xizmatlar ishlab chiqarilishining ko'payib borishidir”[7]. A. SH. Bekmurodov va U.V. G'afurovning fikricha, “Iqtisodiy o'sish bevosita yalpi ichki mahsulot miqdorining mutlaq va aholi jon boshiga hamda iqtisodiy resurs xarajatlari birligi hisobiga ko'payishi hamda sifatining yaxshilanishida va tarkibining takomillashuvida ifodalanadi”[8]. M.A.Mamatov nuqtai nazarida “ iqtisodiy o'sish - to'liq bandlik bilan mujassamlashgan ishlab chiqarish real hajmining uzoq muddat mobaynida o'sishidir. Iqtisodiy o'sish YaIM, davlat iqtisodiy qudrati va insonlar farovonligining o'sishida o'z ifodasini topadi. Shuningdek, iqtisodiy o'sish bevosita yalpi milliy mahsulot miqdorining mutlaq va aholi jon boshiga hamda iqtisodiy resurs xarajatlari birligi hisobiga ko'payishi hamda sifatning yaxshilanishida va tarkibining takomillashuvida ham ifodalanadi”[9] deya ta'riflagan. Tahlillar shuni anglatadiki, iqtisodiy o'sish dastlab miqdoriy jarayon sifatida talqin qilingan bo'lsa-da, zamonaviy ilmiy qarashlarda uning sifat jihatlari tobora ustuvor ahamiyat kasb etmoqda. Ayniqsa, barqaror rivojlanish, innovatsion faollik va resurslardan samarali foydalanish masalalari iqtisodiy o'sishning mazmunini kengaytirmoqda.

“GLOBAL ILM-FAN VA INNOVATSIYALAR: FANLARARO TADQIQOTLAR VA ZAMONAVIY TEXNOLOGIYALAR”

Respublika ilmiy-amaliy konferensiyasi

publishers.uz

1-rasm.² Iqtisodiy o'sish kategoriyasining tizimli strukturasi va barqaror rivojlanishga ta'siri modeli.

Shu bois iqtisodiy o'sish kategoriyasini tadqiq etishda uni faqat ishlab chiqarish hajmining ortishi bilan cheklab qo'yish yetarli emas. Uni kompleks, ko'p qirrali va sifat jihatlarini ham o'z ichiga oluvchi iqtisodiy kategoriya sifatida o'rganish zarur. Mazkur yondashuv iqtisodiy o'sish sifati va barqaror rivojlanish masalalarini chuqur tahlil qilish uchun nazariy asos yaratadi.

Iqtisodiy o'sish kategoriyasi iqtisodiy tizimda yuz berayotgan jarayonlarni, ishlab chiqarish salohiyatining kengayishini hamda resurslardan foydalanish samaradorligini ilmiy jihatdan ifodalovchi murakkab tushunchadir. Uni faqat yalpi ichki mahsulot hajmining ortishi bilan cheklash yetarli emas, chunki zamonaviy iqtisodiyot sharoitida o'sish jarayoni ko'p qirrali va sifat jihatlariga ega bo'lgan tizimli hodisa sifatida namoyon bo'ladi.

² (Manba: Muallif ishlanmasi).

“GLOBAL ILM-FAN VA INNOVATSIYALAR: FANLARARO TADQIQOTLAR VA ZAMONAVIY TEXNOLOGIYALAR”

Respublika ilmiy-amaliy konferensiyasi

publishers.uz

Avvalo, iqtisodiy o'sish miqdoriy va sifat jihatlarining birligida namoyon bo'ladi. Miqdoriy jihat ishlab chiqarish hajmi va daromadlarning ortishi bilan tavsiflansa, sifat jihat iqtisodiy tizimning ichki takomillashuvi, texnologik yangilanish va inson kapitalining rivojlanishi bilan belgilanadi. Masalan, ilg'or texnologiyalarni joriy etish, innovatsion faoliyatni kengaytirish hamda ta'lim va malaka darajasini oshirish iqtisodiy o'sishning barqaror va samarali bo'lishini ta'minlaydi. Shu bois iqtisodiy o'sish sur'atlari bilan bir qatorda uning tarkibiy va sifat ko'rsatkichlari ham muhim ahamiyat kasb etadi.

Bundan tashqari, iqtisodiy o'sish ijtimoiy-iqtisodiy barqarorlik bilan uzviy bog'liqdir. O'sish natijalari jamiyat farovonligining oshishi, bandlik darajasining yaxshilanishi va daromadlar taqsimotining muvozanatlashuvi orqali namoyon bo'ladi. Agar iqtisodiy o'sish ijtimoiy natijalar bilan uyg'unlashmasa, u uzoq muddatli rivojlanishni ta'minlay olmaydi. Demak, o'sish jarayonining samaradorligi uning ijtimoiy yo'naltirilganligi bilan ham belgilanadi.

Iqtisodiy o'sishning muhim jihatlaridan yana biri resurslardan oqilona va samarali foydalanishdir. Moliyaviy, moddiy va inson resurslarining maqsadli boshqarilishi ishlab chiqarish samaradorligini oshiradi hamda iqtisodiy tizimning raqobatbardoshligini mustahkamlaydi. Ayniqsa, moliyaviy resurslarning samarali taqsimlanishi investitsion faollikni kuchaytiradi va iqtisodiy o'sish sifatini belgilovchi omilga aylanadi.

Mazmunan iqtisodiy o'sish innovatsion rivojlanish bilan chambarchas bog'liq. Innovatsiyalar va texnologik yangiliklar ishlab chiqarish samaradorligini oshiradi, yangi ish o'rinlarini yaratadi va iqtisodiy tizimning tarkibiy yangilanishiga xizmat qiladi. Innovatsion yondashuvsiz iqtisodiy o'sish asosan ekstensiv xarakter kasb etadi va uzoq muddatda barqaror natija bermaydi. Shu sababli zamonaviy iqtisodiyotda intensiv va innovatsion rivojlanish modeli ustuvor yo'nalish sifatida qaralmoqda.

Moliyaviy resurslar iqtisodiy o'sish sifatini shakllantiruvchi asosiy mexanizmlardan biri hisoblanadi. Investitsiyalar, kreditlar va boshqa moliyaviy instrumentlar ishlab

“GLOBAL ILM-FAN VA INNOVATSIYALAR: FANLARARO TADQIQOTLAR VA ZAMONAVIY TEXNOLOGIYALAR”

Respublika ilmiy-amaliy konferensiyasi

publishers.uz

chiqarish bazasini modernizatsiya qilish, texnologik yangilanishni jadallashtirish hamda inson kapitaliga sarmoya yo‘naltirish imkonini beradi. Shuning uchun moliyaviy resurslar taqsimotining samaradorligi iqtisodiy o‘shining nafaqat hajmiga, balki sifatiga ham bevosita ta’sir ko‘rsatadi.

Umuman olganda, iqtisodiy o‘sh va barqaror rivojlanish o‘zaro bir-birini to‘ldiruvchi jarayonlardir. Faqat ishlab chiqarish hajmining ortishi jamiyatning uzoq muddatli taraqqiyotini kafolatlamaydi. Buning uchun resurslardan samarali foydalanish, innovatsion salohiyatni kuchaytirish va moliyaviy oqimlarni oqilona boshqarish zarur. Ana shunday yondashuv iqtisodiy o‘shni sifat jihatdan yangi bosqichga olib chiqadi va barqaror rivojlanishning mustahkam asosini yaratadi.

Xulosa: Iqtisodiy o‘sh kategoriyasi faqat iqtisodiy ko‘rsatkich emas, balki resurslar, texnologiyalar va ijtimoiy natijalarni o‘z ichiga oluvchi kompleks tushuncha sifatida talqin qilinishi lozim. iqtisodiy o‘sh va iqtisodiy rivojlanish o‘zaro uzviy bog‘liq bo‘lsa-da, mazmunan farqlanadi. Iqtisodiy o‘sh ishlab chiqarish hajmining ortishini ifodalovchi miqdoriy jarayon sifatida namoyon bo‘lsa, iqtisodiy rivojlanish iqtisodiy tizimdagi sifat jihatidagi tarkibiy va institutsional o‘zgarishlarni ham qamrab oladi. Shu bois zamonaviy iqtisodiyot sharoitida faqat o‘sh sur’atlarini ta’minlash emas, balki uning sifat ko‘rsatkichlarini yaxshilash ustuvor vazifa hisoblanadi.

Yuqoridagilardan kelib chiqib, iqtisodiy o‘sh kategoriyasini zamonaviy sharoitda kompleks, ko‘p qirrali va sifat jihatlarini o‘z ichiga oluvchi iqtisodiy tushuncha sifatida talqin etish maqsadga muvofiqdir. Bunday yondashuv iqtisodiy siyosatni shakllantirishda, moliyaviy resurslardan samarali foydalanishda va barqaror rivojlanish strategiyasini ishlab chiqishda nazariy hamda amaliy asos bo‘lib xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. **Smith A.** An Inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations. – London: W. Strahan and T. Cadell, 1776.

“GLOBAL ILM-FAN VA INNOVATSIYALAR: FANLARARO TADQIQOTLAR VA ZAMONAVIY TEXNOLOGIYALAR”

Respublika ilmiy-amaliy konferensiyasi

publishers.uz

2. Ricardo D. On the Principles of Political Economy and Taxation. – London, 1817.
3. Malthus T. An Essay on the Principle of Population. – London, 1798.
4. Solow R. M. A Contribution to the Theory of Economic Growth // The Quarterly Journal of Economics. – 1956. – Vol. 70. – No. 1. – P. 65–94.
5. Swan T. W. Economic Growth and Capital Accumulation // The Economic Record. – 1956. – Vol. 32. – P. 334–361.
6. Romer P. M. Endogenous Technological Change // Journal of Political Economy. – 1990. – Vol. 98. – No. 5. – P. S71–S102.
7. O‘lmasov A., Vaxobov A. Iqtisodiyot nazariyasi: o‘quv qo‘llanma. – Toshkent: Iqtisodiyot, 2014. – 251 b.
8. Bekmurodov A.Sh., G‘afurov U.V. (2008) O‘zbekiston iqtisodiyotni modernizatsiyalash hamda islohotlarni chuqurlashtirishning Yangi va yuksak bosqichi yo‘lida. -T.: Iqtisodiyot, – 126 b.
9. M.A.Mamatov " Iqtisodiy o‘rish" o‘quv qo‘llanma TOSHKENT-2021